

DZIAŁANIA TYBERIUSZA W WYBRANYCH REGIONACH JAKO NARZĘDZIE POLITYKI DYPLMATYCZNEJ W LATACH 20 P.N.E.–37 N.E.¹

ŁUKASZ HABA

ABSTRACT (Tiberius' Actions in Selected Regions as Instruments of Diplomatic Policy from 20 BCE to 37 CE): This article is devoted to the diplomatic activities of Tiberius which can be divided into two main phases. The first period concerns the time before Tiberius became emperor (20 BCE–14 CE), whilst the second relates to his time as ruler of the Empire (14–37). The composition of the work is geographical, because in some regions Tiberius acted as a diplomatic envoy of Augustus and later as the emperor. The paper discusses his role and how effective his actions were with regards to the following regions: (I) Armenia and Parthia; (II) Pannonia; (III) Germania; (IV) Thrace; (V) Cappadocia, Commagene, Amanus and Pontus; (VI) Greek cities; (VII) Palestine and Syria.

KEYWORDS: Tiberius, Augustus, Principate, Imperium Romanum, Parthian Empire, diplomacy in antiquity

SŁOWA KLUCZOWE: Tyberiusz, August, Pryncypat, Imperium Romanum, Królestwo Partów, dyplomacja w starożytności

Poniższy tekst ma za zadanie uzupełnić lukę w polskiej historiografii dotyczącej Tyberiusza. Oczywiście rodzimi badacze poruszali tematykę następcy Augusta w pracach takich jak: *Rozwój kultu cesarskiego za pryncypatu Tyberiusza*², *Konserwatyzm religijny cesarza Tyberiusza na przykładzie ksiąg sybillińskich*³, *Specjalni wysłannicy cesarscy w okresie od Augusta do Tyberiusza. Studium nad początkami pryncypatu*⁴, *Kwestia sukcesji Tyberiusza w latach 4-14 n.e.*⁵ czy w *Maroboduus Romanorum una hostis et amicus*⁶. Ten jednak artykuł skupia się na innym aspekcie dziejów tej postaci – jest próbą ukazania, jak wedle źródeł Tyberiusz realizował politykę dyplomatyczną w latach 20 p.n.e.–37 n.e. Analiza zachowania i decyzji podejmowanych przez Tyberiusza ma posłużyć do określenia tego, czy był on skutecznym dyplomata. Omówione przykłady odnoszą się zarówno do czasów, w których Tyberiusz był przedstawicielem Augusta (20 r. p.n.e.–14 r. n.e.), jak i jego panowania w Rzymie (14–37 r.). W związku z szeroką rozpiętością chronologiczną należy postawić pytanie, czy w obydwu okresach swojego życia Tyberiusz był kompetentny na polu dyplomacji.

Ponadto szeroki zakres czasowy wymusza na pracy układ geograficzny, ponieważ w części omawianych przypadków Tyberiusz występował zarówno jako podwładny Augusta, jak i później jako princeps. W związku z tym w pierwszej kolejności została omówiona (I) Armenia wraz z Partią; następnie (II) Panonia; (III) Germania; (IV) Tracja; (V) Kapadocja, Kommagena, Aman, Pont; (VI) miasta greckie – zarówno europejskie, jak i azjatyckie; (VII) Palestyna oraz Syria. Szeroka rozpiętość geograficzna prowadzi do pytania, czy Tyberiusz we wszystkich regionach potrafił działać równie skutecznie. Przy zarysowaniu zakresu geograficznego artykułu należy zwrócić uwagę na status miast greckich, a także prowincji Imperium. Artykuł, porusza-

¹ Tekst niniejszego artykułu jest poszerzeniem referatu pt. *Działania dyplomatyczne Tyberiusza* wygłoszonego 9 maja 2022 na XXVII Ogólnopolskim Zjeździe Historyków Studentów w Warszawie.

² Sajkowski 1991.

³ Sajkowski 2005.

⁴ Sawiński 2005.

⁵ Sajkowski 2006.

⁶ Olędzki 2018.

jąc wątek grecki, nie skupia się na zagadnieniu, czy miasta wchodzące w interakcję z Tyberiuszem miały status wolnych *poleis*, a więc wyłączonych z administracji prowincji, czy też stanowiły ich część⁷. Jest to spowodowane tym, że omawiane przykłady nie odnoszą się do kwestii podatków i stanowienia własnych praw oraz instytucji w miastach – zagadnień nierozdzielnie związanych ze statusem wolności *poleis*⁸. Wyjątkiem jest przypadek Kyzikos, jednak ta *polis* została przez Tyberiusza ukarana utratą swojej wolności. Omawiając przypadki z Palestyny i Syrii, w tekście opisano grę polityczną Tyberiusza z ludami mu podległymi, które zamieszkiwały prowincję. Wynika z tego, że pojęcie „polityka dyplomatyczna” w ujęciu tego tekstu jest rozumiana zarówno w kontekście działań na arenie międzynarodowej, jak i w obrębie polityki wewnętrznej.

Artykuł bazuje w głównej mierze na źródłach narracyjnych, przede wszystkim na *Historii rzymskiej* Wellejusza Paterkulusa i *Rocznikach* Tacyty, które zostały wsparte *Żywotem Tyberiusza* Swetoniusza i *Historią rzymską* Kasjusza Diona. Oprócz nich wykorzystano również źródła numizmatyczne – monety z okresu panowania Augusta – a w przypadku materiału epigraficznego odwołano się do *Monumentum Ancyranum*.

I. Armenia i Partia

Pierwszym omówionym przypadkiem są działania Tyberiusza w Armenii oraz Partii. Swoją pierwszą misję dyplomatyczną Tyberiusz odbył w 20 r. p.n.e., gdy został skierowany przez Augusta do Armenii, której mieszkańcy mieli dosyć swojego ówczesnego króla Artaksesa II. Celem tej misji, którą Tyberiusz wykonywał prawdopodobnie jako *legatus Augusti*, było zapewnienie tronu Tigranesowi, który od 10 lat przebywał w Rzymie⁹. Tyberiusz po przeprowadzeniu zaciągów wyruszył na wyprawę i doprowadził do obalenia Artaksesa oraz osobiście ukoronował jego brata, wspomnianego wcześniej Tigranesa III¹⁰. W trakcie przeprowadzanej zmiany na tronie do Syrii przybył August, by nad wszystkim czuwać cesarskim majestatem¹¹. Pokaz potęgi Rzymu został również zauważony przez króla partyjskiego Fraatesa IV, który zwrócił Rzymowi sztandary i jeńców¹². Warto przywołać stanowisko Hadriana L. Kryśkiewicza, który podkreśla, że owo przekazanie jeńców być może nigdy się nie odbyło, ponieważ zastanawiający jest brak przywoływania tego wydarzenia w propagandzie sukcesu Augusta – wyjątkiem jest jedna z pieśni Horacego, która jednak jest słabo datowana i odnosi się do byłych legionistów z pogardą¹³. W przypadku znaków legionowych sam August wspomina o trzech różnych armiach rzymskich i zdaniem Kryśkiewicza cesarzowi chodziło o pokonane przez Partów wojska Krassusa (53 r. p.n.e.), Lucjusza Decydusza Saksy (40–39 r. p.n.e.) oraz Marka

⁷ Por. Sartre 1997, 48.

⁸ Bernhardt 1980, 207; Sartre 1997, 227.

⁹ Tac. *Ann.* II 3; Cass. Dio LIV 9.4–5; Southern 2003, 185; Sawiński 2016, 41.

¹⁰ Southern 2003, 185–186.

¹¹ Southern 2003, 185.

¹² Olbrycht 2013, 19.

¹³ Hor. *Carm.* III 5; Kryśkiewicz 2016, 95–98, 109.

Antoniusza (36 r. p.n.e.)¹⁴. W związku z odzyskaniem powyższych sztandarów cesarz wyemitował monety wspominające sukces, a zmiana władcy Armenii została określona jako podbój¹⁵.

Kolejne spory o Armenię toczyły się już w czasie panowania Tyberiusza. W roku 18 Germanik został wysłany w ten rejon w celu ponownego związania go z Rzymem¹⁶. Wówczas zostały mu przyznane uprawnienia prokonsula z *imperium* nad wszystkimi prowincjami znajdującymi się za Morzem Jońskim¹⁷. Armenia, po panowaniu kolejnych po sobie władców klientelnych Rzymu, została zajęta przez byłego króla partyjskiego Wononesa, który został wygnany pod koniec 11 r. z Partii¹⁸. Wyprawa Germanika poskutkowała osadzeniem w Armenii Artaksiasa III oraz kompromisem z Artabanosem II – usunięto Wononesa, który był jego konkurentem do tronu Partii, oraz ustalono granicę pomiędzy dwoma imperiami na Eufracie¹⁹. W roku 34 Armenia dostała się w orbitę rządów Artabanosa II – po śmierci Artaksiasa III partyjski władca osadził na jej tronie swojego pierworodnego syna Arsakesa. Co więcej, król królów wystosował w kierunku Tyberiusza roszczenia dotyczące skarbu Wononesa²⁰ oraz posiadanych terytoriów, które miały na celu sprawdzenie jego politycznej siły²¹.

Działania przeciwko Partom Rzymianie prowadzili z Iberami, najemnymi Sarmatami oraz Albanami²². Armenia została opanowana przez Mithridatesa²³, brata króla Iberów Farasmanesa. Mithridatesowi udało się pozbyć dwóch synów króla królów – Arsakesa oraz Orodosa, którzy to kolejno panowali po sobie w tym kraju²⁴. W odpowiedzi na to Artabanos II przeszedł do skutecznej ofensywy, która sprowokowała akcję dywersyjną namiestnika Syrii Lucjusza Witeliusza. Poprowadził on Rzymian nad Eufrat, co poskutkowało wycofaniem się Artabanosa II na Zakaukazie. Jednakże król królów szybko stamtąd powrócił, ponieważ groził mu bunt podsypany przez stronnictwo prorzymskie – w roku 35 u Tyberiusza pojawiła się delegacja partyjska, która korzystając z pogorszenia stosunków pomiędzy Rzymem a Partią, dążyła do obalenia aktualnego Arsakidy²⁵. Pierwszym kandydatem cesarza do tronu króla królów był Fraates, syn Fraatesa IV, lecz zmarł on jeszcze w tym samym roku, chwilę po wkroczeniu do królestwa Arsakidów²⁶. W roku 36 w wyniku działań możliwych sam Artabanos II musiał schronić się u króla Adiabeny, Izatesa, a jego miejsce zajął Tiridates, wspierany przez Rzymian wnuk Fraatesa IV²⁷. Pomimo to obalony Artabanos II przeprowadził udaną ofensywę, po której odzyskał tron,

¹⁴ Aug. *Anc.* 29.2; Kryśkiewicz 2016, 112–113.

¹⁵ Inskrypcje monetarne to: *signis receptis* – „[ponieważ] sztandary [zostały] zwrócone” np. na RIC I, *Augustus* 58 datowanej na 19–15 r. p.n.e. i *Armenia capta* – „Armenia [została] podbita” np. na RIC I, *Augustus* 514 datowanej na 19–18 r. p.n.e.

¹⁶ Wolski 1996, 180; Olbrycht 2013, 83.

¹⁷ Sawiński 2021, 30–31.

¹⁸ Tac. *Ann.* II 4; Sheldon 2010, 90; Olbrycht 2013, 38–39.

¹⁹ Wolski 1996, 180.

²⁰ Wonones został zabity podczas próby ucieczki z Cylicji, w której został osadzony po misji Germanika *vide*: Suet. *Tib.* 49; Wolski 1996, 180.

²¹ Olbrycht 2013, 135–136.

²² Tac. *Ann.* VI 32; Olbrycht 2013, 142.

²³ Pisownia imienia księcia iberyjskiego została przyjęta za pracą Olbrycht 2013.

²⁴ Wolski 1996, 185–186.

²⁵ Olbrycht 2013, 133.

²⁶ Dąbrowa 2017, 175–176.

²⁷ Tac. *Ann.* VI 37; Olbrycht 2013, 58, 157–158.

a Tiridates zbiegł do Syrii²⁸. Zdaniem Marka J. Olbrychta kolejnym krokiem króla królów było zajęcie Armenii i stworzenie zagrożenia atakiem na Syrię. Badacz taką wersję wydarzeń uargumentował udziałem Lucjusza Witeliusza w wyprawie Heroda Antipasa przeciwko Nabatejczykom zimą roku 36/37. W opinii Olbrychta Lucjusz Witeliusz musiał uważać granicę na Eufracie za bezpieczną, ponieważ w innym wypadku nie wzięłby udziału w wyprawie na Nabatejczyków²⁹. Ostateczne rokowania pokojowe w roku 37 rozpoczął Tyberiusz, który jednak zmarł przed ich zakończeniem, i rozmowy były kontynuowane przez Kaligulę³⁰. Pokój miał zostać zawarty na środku Eufratu – Artabanos II oddał swojego syna Dariusa jako zakładnika, a cesarz doprowadził do uwięzienia Mithridatesa³¹. Zdaniem Swetoniusza król królów w czasie rozmów pokojowych przekroczył rzekę, żeby uhonorować insygnia wojskowe oraz wizerunki cesarskie³².

II. Panonia

Tyberiusz wykazał się talentem dyplomatycznym również w czasie swoich misji naddunajskich. W kampanii panońskiej z roku 12 p.n.e., będąc legatem Augusta, zawiązał sojusz z jednym z celtyckich plemion, Skordyskami, którzy pomogli mu w działaniach wojennych³³. August w *Res gestae* wspominał, że Rzymianie nigdy dotąd na tym terytorium nie posunęli się tak daleko i dopiero za jego rządów granice *Illyricum* zostały rozciągnięte aż do Dunaju³⁴. Oczywiście nie mogło to być zasługą tylko jednego sprzymierzonego plemienia. Z pewnością podbój rzymski był ułatwiony sojuszem, dzięki któremu Rzymianie mieli po swojej stronie chociaż część rdzennej ludności.

III. Germania

Pierwsze działania dyplomatyczne Tyberiusza związane z Germanią bezpośrednio dotyczyły rejonu omówionego w poprzednim przypadku. Bunt z 6 r. w Panonii pokazał, że Tyberiusz potrafił szybko reagować na nieprzewidziane wypadki. W pośpiechu zawarł pokój z Marbodem, królem Markomanów, z którym prowadził walki od 4 r.³⁵ Marbod został sprzymierzeńcem Rzymu oraz otrzymał tytuł *amicus* – przyjaciela³⁶. Zawiązanie sojuszu pozwoliło na prowadzenie wymiany handlowej pomiędzy Rzymianami a Markomanami, doprowadzając z czasem do osiedlania się kupców wśród Germanów³⁷. Tyberiusz wówczas podjął racjonalną decyzję – zamiast dalej prowadzić wojnę ofensywną wolał wycofać się w granice cesarstwa, żeby wyga-

²⁸ Tac. *Ann* VI 44; Olbrycht 2013, 158–159.

²⁹ Olbrycht 2013, 160–161.

³⁰ Olbrycht 2013, 163.

³¹ Barrett 2001, 64.

³² Suet. *Cal.* 14.

³³ Bernecker 1989, 71; Seager 2005, 21; Šašel Kos 2011, 108; Saviński 2021, 25.

³⁴ Aug. *Anc.* 30.1.

³⁵ Vell. II 104; Vell. II 106.

³⁶ Šašel Kos 2015, 67.

³⁷ Tac. *Ann.* II 62; Bernecker 1989, 140 i przyp. 2 s. 140.

sić bunt³⁸. Warto nadmienić również różnicę w pozycji Tyberiusza względem reszty jego działań sprzed okresu rządów – od roku 4 nie tylko był adoptowanym synem Augusta, ale również posiadał *tribunicia potestas* na okres 10 lat oraz, jak uznają uczeni, przyznano mu również dziesięcioletnie *imperium proconsulare*³⁹.

Kolejne działania związane z Germanami przypadają na okres sprawowania przez Tyberiusza władzy cesarskiej. Od roku 17 trwały walki Arminiusza z Marbodem, które zakończyły się porażką tego drugiego. Marbod prosił o pomoc cesarza, lecz ten odrzucił jego prośby, zasłaniając się tym, że król Markomanów nie udzielił mu wcześniej należnego wsparcia, gdy Rzymianie zmagali się z Cheruskami⁴⁰. Następnie Marbod został pokonany przez arystokratę plemiennego Katualdę, który znajdował się na uchodźctwie wśród Gotów⁴¹. Życie obalonego króla zostało uratowane przez Druzusa Młodszego⁴², który umożliwił mu dotarcie do Noricum, skąd Germanin został internowany przez cesarza do Rawenny⁴³. Rok 18 musiał przynieść princepsowi szczęśliwe wieści, ponieważ w senacie cesarz miał określić króla Markomanów mianem groźniejszego przeciwnika niż Pyrrus i Antioch III⁴⁴. Zdaniem Klausa-P. Johne’a takie stwierdzenie jest przesadzone, jednak z pewnością Marbod był kluczową postacią dla Germanów i samych Rzymian, którzy widzieli w nim silnego władcę⁴⁵. Z tego powodu zachowano go przy życiu dla korzyści politycznych cesarstwa – służył jako karta przetargowa, którą straszono Markomanów⁴⁶. Tacyt przekazał informację, że plemię Markomanów zdawało sobie sprawę, iż gdyby stało się zbyt ambitne politycznie, to Rzymianie byli gotowi do przeprowadzenia próby powrotu Marboda na tron, co z pewnością wprowadziłoby czasową dezorganizację w ich państwie – lub nawet skuteczne zainstalowanie króla satelickiego zależnego od Rzymu⁴⁷. Następnie sam Katualda został pokonany przez Hermundów i w kolejnym roku za zgodą Tyberiusza osiadł w Galii Narbońskiej⁴⁸. Natomiast ludzie jednego i drugiego germańskiego władcy zostali osiedleni za Dunajem, pomiędzy Morawą a Wagiem lub Gusen, gdzie wybrano im na króla Wanniusza z Kwadów, którzy żyli w tamtej okolicy⁴⁹.

³⁸ Tacyt odniósł się do metod Tyberiusza, który w jego opinii działał roztropnie i przy pomocy dyplomacji, ponieważ oprócz wyżej wymienionego pokoju z Marbodem bez użycia siły miał narzucić rzymskie panowanie Sugambrom, *vide: Tac. Ann. II 26*. Podobnie Paterkulus przytoczył, że rozruchy w Galii Tyberiusz miał ugasić w sposób pokojowy, *vide: Vell. II 121*.

³⁹ Sawiński 2021, 26.

⁴⁰ *Tac. Ann. II 44–46*; Olędzki 2018, 43.

⁴¹ Olędzki 2018, 44.

⁴² Druzus Młodszy najprawdopodobniej w latach 17–20 miał przyznane imperium prokonsularne – *vide: Sawiński 2021, 32*.

⁴³ Olędzki 2018, 44.

⁴⁴ *Tac. Ann. II 63*.

⁴⁵ Johne 2006, 14, 155.

⁴⁶ *Tac. Ann. II 63*.

⁴⁷ *Tac. Ann. II 63*.

⁴⁸ Levick 1999, 113; Seager 2005, 79.

⁴⁹ *Tac. Ann. II 63*; Seager 2005, 79.

IV. Tracja

Tyberiusz nie ignorował również innego regionu leżącego na północy cesarstwa – Tracji. W 19 r. Reskuporys III pojął i zamordował króla Kotysa VIII. W ten sposób ostatecznie został zaburzony porządek ustalony 7 lat wcześniej przez Augusta, który podzielił Trację na dwie części – jedna przypadła Reskuporysowi, natomiast druga Kotysowi⁵⁰, odpowiednio bratu i synowi poprzedniego króla. Zabójstwo wynikało z niezadowolenia tego pierwszego, któremu przypadły tereny mniej zurbanizowane⁵¹. W oficjalnej wersji przedstawionej cesarzowi Reskuporys III porwał bratanka w celu udaremnienia spisku na swoje życie, a wzmocnienie militarne wynikało z zagrożenia z północy. Tyberiusz kazał uwolnić Kotysa VIII i stawić się Reskuporysowi III osobiście w Rzymie, aby przedstawił swoje racje. *Legatus Augusti pro praetore* działający w Mezji, Latyniusz Panduza, który przekazał cesarski list z poleceniami, odkrył, że Kotys VIII był już martwy – Reskuporys III twierdził, iż zgon nastąpił w wyniku samobójstwa⁵². Kolejnym legatem cesarskim w randze propretora w Mezji został Lucjusz Pomponiusz Flakkus, który był przyjacielem Reskuporysa III. Flakkusowi udało się zaprosić władcę do obozu wojskowego, co poskutkowało porwaniem króla do Rzymu⁵³. W wyniku procesu Reskuporys III został zesłany do Aleksandrii i ostatecznie zamordowany, gdy dokonywał rzekomej próby ucieczki⁵⁴. W efekcie Tracja została podzielona na część pod zwierzchnictwem jego syna Remetalcesa II oraz część przynależącą do niepełnoletnich dzieci Kotysa VIII, która znajdowała się pod kuratelą Trebellenusa Rufusa⁵⁵. W roku 21 w domenie Remetalcesa II doszło do buntu, który został ugaszony dzięki wsparciu rzymskiego oręża⁵⁶. Podobnie *legatus Augusti pro praetore* w Mezji, Gajusz Poppeusz Sabinus, pomógł władcy w roku 26, gdy ten pozostał wierny cesarzowi w czasie rebelii spowodowanej uciążliwym poborem do sił rzymskich⁵⁷.

V. Kapadocja, Kommagena, Aman i Pont

Kolejnym omówionym przypadkiem będą relacje dyplomatyczne Tyberiusza z królami ze wschodu – Kapadocji, Kommageny, Amanu i Pontu. W 15 r. do Rzymu przybył król Kapadocji Archelaos, który miał odpowiedzieć przed Tyberiuszem na – nieznane, jak zauważył Maurice Sartre – oskarżenia. Zdaniem Tacyty princeps chował w sobie głęboki uraz spowodowany tym, że król nie kontaktował się z nim, gdy ten przebywał na wygnaniu na Rodos⁵⁸. Tacyt zasugerował związek jego zgonu z owym oskarżeniem, ponieważ po przybyciu do Rzymu stary król miał zostać poniżony przed senatem, a nie był do tego przyzwyczajony, co w oczach historyka mogło przyspieszyć śmierć lub doprowadzić do samobójstwa władcy⁵⁹. Dwa lata później,

⁵⁰ Seager 2005, 139.

⁵¹ Seager 2005, 139.

⁵² Seager 2005, 139.

⁵³ Tac. *Ann.* II 66–67.

⁵⁴ Seager 2005, 139–140.

⁵⁵ Sartre 1997, 41.

⁵⁶ Tac. *Ann.* IV 38–39.

⁵⁷ Tac. *Ann.* IV 46–51; Sartre 1997, 42.

⁵⁸ Tac. *Ann.* II 42; Sartre 1997, 40.

⁵⁹ Tac. *Ann.* II 42.

po śmierci Archealosa, doszło do aneksji Kapadocji, szykowanej przez Kwintusa Weraniasa dla Germanika, który rozpoczął swoją misję na Wschodzie⁶⁰. Natomiast syn króla, Archelaos II, otrzymał Cylicję Trachejską, Derbę (miasto w Galacji) oraz Larandę (miasto w Likaonii)⁶¹.

Również w 17 r. zmarli kolejni dwaj królowie: Antioch III z Kommageny oraz Tarkondimotus Filopater z Amanu. Zgodnie z wolą starszyn obu królestw ich tereny zostały włączone do prowincji Syrii, co zwiększyło jej bezpieczeństwo⁶². Za kolejne anektowane państwo klientelne Sartre uznał Pont, który po śmierci królowej Pythodoris najprawdopodobniej w roku 33 przeszedł pod kuratelę prokuratora⁶³. Tyberiusz potrafił również wynagrodzić swoich królów klientelnych. Przykładem jest Ptolemeusz z Mauretanii, który w ramach podziękowania za pomoc w zwalczeniu buntu Takfarinasa trwającego w latach 17–24 otrzymał szczodre dary: berło z kości słoniowej, togę haftowaną, pozdrowiono go jako króla, a także nazwano go sprzymierzeńcem i przyjacielem Rzymu⁶⁴. *Nota bene* również w tym roku wraz ze zwycięskim Publiuszem Korneliuszem Dolabellą z Afryki przybyli posłowie Garamantów w celu naprawy stosunków po stłumieniu powstania⁶⁵.

VI. Miasta greckie

Osobnym przypadkiem będą miasta greckie. Sam Tyberiusz uchodził za filhellena, a zdaniem Stevena H. Rutledge'a był jeszcze większym miłośnikiem greckiej kultury niż pozostali cesarze wczesnego pryncypatu⁶⁶. W 15 r. mieszkańcy lakońskiego Gytium poprosili cesarza o zatwierdzenie sześciodniowego święta ku czci rodziny cesarskiej i Tytusa Kwinkcjusza Flaminiusza. Tyberiusz podziękował za uhonorowanie, lecz zaznaczył, że nie zasługiwał na tak wielkie zaszczyty jak August⁶⁷. W roku 23 miasta azjatyckie⁶⁸ poprosiły o zgodę na wzniesienie świątyni ku czci Tyberiusza, Liwii i senatu; na prośbę przystano i trzy lata później senat wybrał Smyrnę jako miejsce budowy⁶⁹.

Widać tu wyraźny kontrast z decyzją podjętą w sprawie wniosku z Hiszpanii Dalszej z roku 25, która posłowała o wybudowanie świątyni ku czci Tyberiusza oraz Liwii. W tym wypadku Tyberiusz odmówił, co spowodowało zmieszanie wśród senatorów⁷⁰. Być może odmieniana decyzja wynikała z faktu, że w społecznościach na wschodzie funkcjonował już wcześniej kult władców, który stał się jednym z narzędzi propagandy cesarskiej. Przykładowo w okresie rządów Tyberiusza Cypryjczycy przysięgali wierność princepsowi na cesarski wizerunek, po-

⁶⁰ Vell. II 39; Levick 1999, 110.

⁶¹ Sartre 1997, 40.

⁶² Sartre 1997, 40.

⁶³ Sartre 1997, 40–41.

⁶⁴ Tac. Ann. IV 26.

⁶⁵ Tac. Ann. IV 26.

⁶⁶ Rutledge 2008, 453–455.

⁶⁷ Sajkowski 1991, 34.

⁶⁸ Było to jedenaście ośrodków: Hypaepa w Lydii, Tralles w Karii, Laodycea nad Likosem we Frygii, Magnezja nad Meandrem w Lydii, Ilion w Troadzie, Pergamon w Eolii, Halikarnas w Karii, Efez w Jonii, Milet w Jonii, Sardes w Lidii, oraz Smyrna w Jonii; *vide*: Tac. Ann. IV 55.

⁶⁹ Sajkowski 1991, 32; Kantiréa 2007, 122.

⁷⁰ Tac. Ann. IV 37–38.

mimo tego, że przynajmniej na początku kult cesarza nie był narzucany przez Rzym⁷¹. Dobrym przykładem mogą być mieszkańcy Aizanoi we Frygii, którzy w 4 r. pozdrowili Tyberiusza po jego powrocie do łask Augusta, czym zyskali obietnicę dobrych rządów⁷². Dodatkowo, jak zauważył Ryszard Sajkowski, niewiele wcześniej wyrażono zgodę na budowę świątyni Augusta w sąsiedniej Hiszpanii Tarrakońskiej; kolejnym argumentem wysuniętym przez tego badacza jest autentyczna skromność cesarza⁷³, jednak takie twierdzenie jest niemożliwe do udowodnienia. Możliwe, że w grę wchodziły powody polityczne podszyte relacjami osobistymi – Tyberiusz mógł być przeciwny umacnianiu pozycji Liwii, z którą według źródeł miał trudne stosunki⁷⁴. Należy pamiętać, że Tyberiusz, przynajmniej jako cesarz, w źródłach został opisany jako człowiek, który zdecydowanie nie był skromny⁷⁵. Swetoniusz oraz Kasjusz Dion zapisali, że władca wezwał do siebie urzędników rodyjskich, ponieważ w wysłanym do niego liście nie załączyli zwyczajowego pozdrowienia-modlitwy o pomyślność dla princepsa. Po przebytej trasie do Rzymu usłyszeli tylko tyle, że od tej chwili mają pamiętać o odpowiedniej formule i następnie zostali odprawieni z powrotem na wyspę⁷⁶. W wyniku tego zdarzenia zarysował się obraz władcy kapryśnego, ale i skrupulatnego, który potrafił zadbać o należną mu pozycję wśród greckich poddanych.

W 25 r. spór pomiędzy Spartą oraz Messenią o sprawowanie zwierzchnictwa nad świątynią Artemidy Limnatyjskiej dotarł aż do Rzymu⁷⁷. Lacedemończycy argumentowali swoją przewagę tradycją historyczną – mieli sprawować pieczę nad świątynią do czasu marszu Filipa II na Peloponez w 338 r. p.n.e. oraz ponownie od 44 r. p.n.e. dzięki decyzji Cezara i Marka Antoniusza⁷⁸. Natomiast Messeńczycy powoływali się na to, że gdy doszło do podziału Peloponezu pomiędzy potomków Heraklesa, to ich król dostał region dentaliacki, na co mieli świadectwa epigraficzne⁷⁹, więc przydzielenie im zachodniego zbocza pasma Tajgetu przez Argeadę było w ich opinii po prostu słuszne⁸⁰. Chociaż Sparta była wiernym klientem rodu Klaudiuszy⁸¹, to właśnie Messenii zostało przyznane zwierzchnictwo nad świątynią Artemidy⁸². W tym samym roku Segesta wystosowała prośbę o wyremontowanie świątyni Wenus na górze Eryks, na co Tyberiusz, jako człowiek powiązany z boginią siecią adopcji, przystał⁸³. Trzecią sprawą z roku 25 była kwestia spadku po wygnanym Wulkacjuszu Moschusie – Massylijczykom, któ-

⁷¹ Sartre 1997, 113–114.

⁷² Levick 1999, 109.

⁷³ Sajkowski 1991, 32–33.

⁷⁴ Oczywiście w różnym stopniu, *vide*: Tac. *Ann.* III 64; Suet. *Tib.* 51; Cass. Dio LVII 3.3.

⁷⁵ Za przykład może posłużyć podsumowanie Tyberiusza autorstwa Tacyty, według którego wraz z wiekiem stawał się coraz bardziej zepsuty – *vide*: Tac. *Ann.* VI 51.

⁷⁶ Suet. *Tib.* 32; Cass. Dio LVII 3.2.

⁷⁷ Tac. *Ann.* IV 43; Levick 1999, 98.

⁷⁸ Tac. *Ann.* IV 43; Hammond 2002, 208–209.

⁷⁹ Tac. *Ann.* IV 43.

⁸⁰ Tac. *Ann.* IV 43; Walbank 1993, 143–144.

⁸¹ Sparta była miejscem schronienia młodego Tyberiusza i jego rodziców po nieudanej próbie wywołania powstania przeciwko Oktawianowi w 40 r. p.n.e., *vide*: Suet. *Tib.* 32; Niemirska-Pliszczyńska 1987, 138 przyp. 29; Levick 1999, 98.

⁸² Tac. *Ann.* IV 43.

⁸³ Tac. *Ann.* IV 43; Levick 1999, 81.

rzy nadali mu swoje obywatelstwo, za zgodą Tyberiusza udało się uzyskać prawa do jego majątku⁸⁴. Również w tym roku Kyzikos zostało ukarane przez Tyberiusza odebraniem wolności, ponieważ miasto się zbuntowało przeciwko cesarstwu. Zdaniem Tacyty oficjalnymi powodami kary były akty przemocy na obywatelach rzymskich i zaniedbanie kultu Augusta⁸⁵. Barbara Levick stwierdziła, że bunt wybuchł najprawdopodobniej z powodu obciążeń finansowych⁸⁶. Postawa Tyberiusza z 25 r. jest o tyle ciekawa, że w roku 22 kwestię, na ile greckie sanktuaria miały prawo azylu, pozostawił senatowi, zamiast interweniować w sprawę osobiście⁸⁷. Zaskakujący jest tu brak skrupulatności cesarza, który osobiście nie zajął się chociażby tak ważną świątynią jak ta Apollina w Didymie⁸⁸. Być może wynikało to z wyżej wymienionych związków ze Spartą oraz z samą boginią Wenus.

VII. Palestyna i Syria

Tyberiusz oprócz tłumienia buntów potrafił również załagodzić sytuację, zanim w ogóle doszło do rozlewu krwi, na co dowodów dostarczają wydarzenia z Palestyny oraz Syrii. W latach 30. prefekt Judei Poncjusz Piłat w jerozolimskim pałacu Heroda wystawił połączone tarcze, które były dedykowane cesarzowi⁸⁹. Żydzi domagali się usunięcia owych tarcz, na co prefekt nie chciał przystać, czego efektem było wysłanie poselstwa do Tyberiusza. Princeps zdecydował, że tarcze powinny znajdować się w świątyni kultu cesarskiego w Cezarei, co poskutkowało ich przeniesieniem. Zdaniem Edith M. Smallwood Żydzi bali się, że gdyby pozwolili na obecność owych tarcz, to następnym krokiem byłoby wprowadzenie wizerunków honoryfikujących Tyberiusza będących dla nich obrazą uczuć religijnych⁹⁰. Innym przykładem wniosków wysłanych z tych terenów jest pochodząca z 17 r. prośba ludności prowincji Syrii i Judei o obniżenie uciążliwych dla nich danin⁹¹. W 34 r., po śmierci Heroda Filipa II, Tyberiusz włączył Gaulanitis oraz Trachonitis w sieć administracji Syrii, lecz nie dokonał połączenia fiskalnego i dochód z tych dwóch rejonów nie był włączony do kasy prowincji⁹². W opinii Smallwood Tyberiusz być może rozważał połączenie ziem podległych wcześniej Filipowi z tetrarchią Antipasa, lecz cesarz zmarł przed podjęciem decyzji⁹³. Podległość administracyjna pod Syrię okazała się chwilowa, ponieważ już Kaligula nadał te tereny w posiadanie Agrypie I⁹⁴.

* * *

⁸⁴ Tac. *Ann.* IV 43; Braginton 1994, 403.

⁸⁵ Tac. *Ann.* IV 36.

⁸⁶ Levick 1999, 105.

⁸⁷ Fontenrose 1988, 21.

⁸⁸ Fontenrose 1988, 1.

⁸⁹ Levick 1999, 106–107.

⁹⁰ Smallwood 1976, 166.

⁹¹ Tac. *Ann.* II 42.

⁹² Levick 1999, 111.

⁹³ Smallwood 1976, 182.

⁹⁴ Ciecieląg 2002, 115.

Powyższe przykłady ilustrują, że Tyberiusz posiadał talent polityczny, gdy działał zarówno z ramienia Augusta, jak i kiedy sam już był cesarzem. Nie bał się podjąć ryzykownej gry dyplomatycznej z przedstawicielami plemion barbarzyńców. Widać to w szczególności po 17 i 18 r., ponieważ raz odmawiał pomocy, a innym razem dawał schronienie, zapominając o wcześniejszych nieporozumieniach, dzięki czemu cały czas na swoim terenie dysponował władcami, których mógłby wykorzystać do zmiany sytuacji politycznej wśród Germanów. Sama akcja osiedleńcza za Dunajem, tak jak wskazał Tacyt, zapewniła bezpieczeństwo w spokojnych prowincjach Cesarstwa, ale również dała coś innego – świeżo stworzona społeczność składała się z dwóch przeciwnych sobie obozów politycznych, na czele której stanął człowiek z zewnątrz, co przynajmniej w teorii zapewniało Tyberiuszowi duże pole do manewru, gdyby potrzebował osłabić któryś z elementów owej układanki. Tacyt zarzucił cesarzowi, że ten nie dbał o powiększanie państwa⁹⁵. Na podstawie powyższych przykładów wyraźnie widać, że w rzeczywistości Tyberiusz, inkorporując królestwa, rozszerzył *Imperium Romanum*, a także zadbał o obronność granic. Być może historykowi chodziło tutaj o Germanię, jednak były to ziemie o niższym poziomie cywilizacyjnym niż Wschód, stąd włączenie ich w obręb Rzymu było nieopłacalne⁹⁶. Dlatego też racjonalniejszym rozwiązaniem było stosowanie polityki opartej na przeprowadzaniu interwencji w odpowiednim momencie. Dodatkowo, jak pokazały badania, prowadzenie walk w tym rejonie wymagałoby zaopatrzenia z terenów Cesarstwa, a sam promień operacyjny nie przekraczałby 150 km, co czyniłoby podbój niemożliwym do realizowania⁹⁷.

Na przykładzie Tracji widać, że cesarz interesował się sprawami politycznymi w państwach klientelnych, nie tylko gdy chodziło o włączenie ich w sieć administracji państwowej czy o śledztwa dotyczące królów, ale również gdy sytuacja wymagała udzielenia pomocy wojskowej. Dary, które zostały wysłane do Ptolemeusza, wskazują, że Tyberiusz znał dawne protokoły dyplomatyczne, ponieważ król Mauretanii został potraktowany jak królowie z wieków wcześniejszych⁹⁸.

Ponadto sytuacja z 6 r. pokazała, że Tyberiusz potrafił odnaleźć się w trudnej sytuacji, która w ogóle nie była zaplanowana. Wydarzenia, które nastąpiły później – pokonanie rebeliantów – pokazały nie tylko to, że podjął odpowiednią decyzję z punktu widzenia militarnego. Ukazały one, że Tyberiusz potrafił planować i podejmować racjonalne decyzje, które należało wcielić w życie od razu, by zapobiec nowym problemom, które mogłyby wyniknąć ze zwłoki. Wszak niezdecydowanie doprowadziłoby do walk na dwóch frontach jednocześnie i to z odcięciem od zaplecza logistycznego. Tyberiusz potrafił również rozwiązywać problemy wewnętrzne, co widać po załagodzeniu sytuacji z Żydami, związanej z potencjalną obrazą uczuć religijnych,

⁹⁵ Tac. *Ann.* IV 32.

⁹⁶ Heather 2010, 22.

⁹⁷ Christ 1999, 40–41.

⁹⁸ Tac. *Ann.* IV 26; przykłady innych władców, wobec których Rzymianie zachowali się podobnie, *vide*: Levick 1999, 85.

i w skrupulatności jaką wykazywał się w kontaktach z Grekami⁹⁹. Tyberiuszowi również nie było obce działanie z pogranicza dyplomacji i propagandy cesarskiej, ponieważ skutecznie posługiwał się euergetyzmem – czy to przy odbudowie miast azjatyckich¹⁰⁰, czy italskiego miasta Fidene¹⁰¹, czy w pomocy finansowej udzielonej ludowi po pożarze w Rzymie¹⁰². Osobno należy rozpatrywać powściągliwość Tyberiusza w nadawaniu obywatelstwa rzymskiego i we włączaniu w skład senatu osób spoza Italii, a w późniejszym okresie swoich rządów ignorował to, że plemiona alpejskie podległe administracyjnie Trydentowi bezprawnie korzystały z przywileju bycia obywatelami¹⁰³.

Zmagania o Armenię były kontynuacją linii politycznej Augusta i, co zostało podkreślone, Tyberiusz uczestniczył w nich, jeszcze zanim sam został princepsem. Zarówno przed panowaniem, jak i na początku oraz u kresu swoich rządów udało mu się zainstalować w powyższym królestwie króla sprzymierzonego z Rzymem, co uchodzi za sukces. Ostatni etap stosunków rzymsko-partyjskich udowodnił, że nawet po wycofaniu się z Rzymu cesarz ciągle stanowił główną siłę na arenie międzynarodowej i nawet pod koniec życia sąsiednie państwa musiały się z nim liczyć, ponieważ stwarzał realne zagrożenie. Udało mu się nawet stworzyć skuteczną koalicję z władcami kaukaskimi¹⁰⁴, lecz jej potencjał został zmarnowany przez Kaligulę.

Bibliografia

- Barrett A.A., 2001: *Caligula: The Corruption of Power*, London–New York.
- Bernecker A., 1989: *Die Feldzüge des Tiberius und die Darstellung der unterworfenen Gebiete in der Geographie des Ptolemaeus*, München.
- Bernhardt, R., 1980: *Die Immunitas der Freistädte*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte” 29.2, 190–207.
- Braginton M.V. 1994: *Exile Under the Roman Emperors*, „CJ” 39.7, 391–407.
- Braund D., 1994: *Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 550 BC–AD 562*, Oxford.
- Christ K., 1999: *Zentrum, Grenze und Peripherie. Die Elbe in augusteischer und tiberischer Zeit*, „AClass” 42, 35–45.
- Cieciela J., 2002: *Polityczne dziedzictwo Heroda Wielkiego*, Kraków.
- Dąbrowa E., 2017: *Tacitus on the Parthians*, „Electrum” 24, 171–189.

⁹⁹ Część problemów wewnętrznych, z którymi się zmagał, to bunty, które jednak nie stanowią tematu niniejszego tekstu, ponieważ bardziej niż do dyplomacji należą do sfery militarnej. *Nota bene* jedynym nieujarzmionym przez Tyberiusza buntem pozostał ten wywołany przez Fryzów, którzy zostali pokonani dopiero w okresie rządów Klaudiusza, *vide*: Levick 1999, 106.

¹⁰⁰ Dotyczyło to dwunastu miast, które ucierpiały w wyniku trzęsienia ziemi. Działania podjęte przez cesarza spotkały się z ogromną wdzięcznością wśród Greków, *vide*: Tac. *Ann.* II 47; Weisser 2008, 127–131.

¹⁰¹ Tac. *Ann.* IV 62.

¹⁰² Tac. *Ann.* IV 64.

¹⁰³ Levick 1999, 107–108.

¹⁰⁴ Braund 1994, 219.

- Fontenrose J., 1988: *Didyma: Apollo's Oracle, Cult, and Companions*, Berkeley–Los Angeles–London.
- Hammond N., 2002: *Filip Macedoński*, tłum. J. Lang, Poznań.
- Heather P., 2010: *Imperia i barbarzyńcy. Migracje i narodziny Europy*, tłum. J. Szczepański, Poznań.
- Johne K.-P., 2006: *Die Römer an der Elbe Das Stromgebiet der Elbe im geographischen Weltbild und im politischen Bewusstsein der griechisch-römischen Antike*, Berlin.
- Kantiréa M., 2007: *Les dieux et les dieux augustes. Le culte impérial en Grèce sous les Julio-claudiens et les Flaviens*, Athenes.
- Kryśkiewicz H.L., 2016: *Signa recepta w starożytnym Rzymie 20 roku przed Chrystusem: kontekst polityczny oraz ideologiczny sukcesu*, Szczecin.
- Levick B., 1999: *Tiberius the Politician*, Abingdon-on-Thames.
- Niemirska-Pliszczyńska J. (tłum. i oprac.), 1987: *Gajusz Swetoniusz Trankwillus, Żywoty cesarów*, Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Olbrycht J.M., 2013: *Imperium Parthicum. Kryzys i odbudowa państwa Arsakidów w pierwszej połowie pierwszego wieku po Chrystusie*, Kraków.
- Olędzki M., 2018: *Maroboduus Romanorum una hostis et amicus*, „In Gremium. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką” 12, 39–47.
- Rutledge S.H., 2008: *Tiberius' Philhellenism*, „CW” 101.4, 453–467.
- Sajkowski R., 1991: *Rozwój kultu cesarskiego za pryncypatu Tyberiusza*, „Meander” 46.1–2, 29–42.
- Sajkowski R., 2005: *Konserwatyzm religijny cesarza Tyberiusza na przykładzie ksiąg sybillińskich*, [w:] *Religia i polityka w świecie antycznym*, red. R. Sajkowski, Ostróda 2005, 174–179.
- Sajkowski R., 2006: *Kwestia sukcesji Tyberiusza w latach 4–14 n.e.*, [w:] *AD FONTES: Studia ofiarowane Księdzu Profesorowi Alojzemu Szorcowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. Z. Jaroszewicz-Pierśławcew, I. Makarczyk, Olsztyn, 367–374.
- Sartre M., 1997: *Wschód rzymski. Prowincje i społeczeństwa prowincjonalne we wschodniej części basenu Morza Śródziemnego w okresie od Augusta do Sewerów (31 r. p.n.e.–235 r. n.e.)*, tłum. S. Rościcki, Wrocław.
- Šašel Kos M., 2011: *The Roman Conquest of Dalmatia and Pannonia Under Augustus – Some of the Latest Research Results*, [w:] *Fines imperii – imperium sine fine? Römische Okkupations und Grenzpolitik im frühen Principat Beiträge zum Kongress Fines imperii – imperium sine fine? in Osnabrück vom 14. bis 18. September 2009*, red. G. Moosbauer, R. Wiegels, Rahden, 107–117.

- Šašel Kos M., 2015: *The Final Phase of the Augustan Conquest of Illyricum*,
[w:] *Il bimillenario augusteo. Atti della XLV Settimana di Studi Aquileiesi. Aquileia, Sala del Consiglio Comunale (12–14 giugno 2014)*, red. G. Cuscito, Trieste, 65–87.
- Sawiński P., 2005: *Specjalni wysłannicy cesarscy w okresie od Augusta do Tyberiusza. Studium nad początkami pryncypatu*, Poznań.
- Sawiński P., 2016: *Sukcesja władzy cesarskiej w okresie rządów dynastii julijsko-klaudyjskiej (30 p.n.e.–68 n.e.)*, Poznań.
- Sawiński P., 2021: *Holders of Extraordinary Imperium under Augustus and Tiberius: A Study into the Beginnings of the Principate*, tłum. M. Jarczyk, London–New York.
- Seager R., 2005: *Tiberius*, Bodmin.
- Sheldon R.M., 2010: *Rome's Wars in Parthia: Blood in the Sand*, London–Portland.
- Smallwood E.M., 1976: *The Jews under Roman Rule from Pompey to Diocletian: A Study in Political Relations*, Leiden.
- Southern P., 2003: *Oktawian August*, tłum. D. Kozińska, Warszawa.
- Walbank F.W., 1993: *The Hellenistic World: Revised Edition*, Cambridge.
- Weisser, B., 2008: *Earthquakes in Asia Minor, the Cura Provinciae of Tiberius and the Cities*,
[w:] *Concordia Disciplinarum: Essays on Ancient Coinage. History and Archaeology in Honor of William E. Metcalf*, red. N. Elkins, T. DeRose, J. Evans, New York, 127–144.
- Wolski J., 1996: *Imperium Arsacydów*, Poznań.

Łukasz Haba
Uniwersytet Wrocławski
lukasz.haba@uwr.edu.pl
ORCID: 0000-0003-3204-9995